

MUVATTA' VE SAHİH-İ BUHÂRÎ ÇERÇEVESİNDE İRSÂL-İTTİSÂL MESELESİ

The issue of Irsâl and Ittisâl in the Context of Muvatta' and Sahih of Bukhârî

Rahile KIZILKAYA YILMAZ¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi :24.10.2021
Kabul Tarihi :14.12.2021
Yayın Tarihi :25.12.2021

Özet:

Erken dönemde telif edilen ve mürsel rivayetleri muhtevi önemli bir eser olan İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) Muvatta', gerek Müslüman gerekse gayrimüslim araştırmacılar tarafından pekçok yönüyle çeşitli çalışmalara konu edilmiştir. Aynı şekilde İmâm Buhârî'nin (ö. 256/870) Sahih'i de hicrî III. yüzyıldaki telifâtın zirvesi kabul edilip geçmişte ve günümüzde pek çok cihetten incelenip tetkik edilmiştir. Muvatta' ve Sahih-i Buhârî arasındaki ilişki, bazen müstakil eserlerde bazen belli başlıklar altında ele alınarak her iki kitabın müşterek yönleri, ravileri, rivayetler arasındaki benzerlikleri, farklılıkları, müelliflerinin ortak özellikleri-yöntemleri inceleme konusu olmuştur.

İsnâdın sorulmaya başlandığı dönem ve bu dönemi müteakip sistematik şekilde kullanımı ile hadis tarihinin ilk asırlarına ait çalışmalarda hadis rivâyetinin genel karakteristiği, hem isnâdlı nakil hem de ilgili döneme ait kitapların yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaya elverişli konulardır. Bu sebeple şifâhî ve yazılı rivâyet meselesi ile ilişkili olmak üzere isnâdın başlangıcı ve teşekkülü araştırıldığında başta oryantalist literatür olmak üzere modern dönemde kaleme alınan pek çok çalışmada Muvatta' ve Kütüb-i sitte'de yer alan rivayetlerin isnadları itibarıyla mukayese edildiği görülmektedir. Bu bağlamda özellikle erken dönem eserlerinde yer alan rivayetler, belli özellikleri itibarıyla başta Buhârî'nin Sahih'i olmak üzere temel hadis kitaplarıyla mukayese edilmek suretiyle hadis rivayet tarihi hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu makale "bir hadisin irsâl edilmek suretiyle rivayet edilmesi ve aynı hadisin mevsül tarikle nakledilmesi" konusuna yoğunlaşarak her iki eseri irsâl-ittisâl açısından mukayese etmeyi amaçlamaktadır. Muvatta' gibi çokça mürsel rivayet içeren erken döneme ait bir eser ile Buhârî'nin Sahih'i gibi isnâdın sistematik şekilde kullanıldığı dönemi en iyi şekilde temsil eden bir kitabın tercih edilmesindeki asıl hedef, isnadlı hadis rivayetinin yapısını ortaya koymaktır. Söz konusu amaç, irsâl-ittisâl meselesini ortaya koymak üzere Muvatta' ve Sahih-i Buhârî'den seçilen iki rivayetinin isnad-metin analizi yapılmak suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda öncelikle Muvatta'da mürsel isnadla nakledilen ve aynı zamanda Buhârî'nin Sahih'inde mürsel senedle yer alan bir rivayetinin, daha sonra Muvatta'da mürsel nakledilip Buhârî'nin Sahih'inde mevsül isnadla zikredilen bir rivayetinin ayrıntılı isnad-metin analizi yapılmıştır. Seçilen iki hadis özelinde yapılan bu analizler, isnadın teşekkül sürecini ortaya koymak üzere irsâl-ittisâl konusu bağlamında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kendilerinden sonra telif edilen hadis kitaplarının neredeyse tamamına tesir eden İmâm Mâlik'in Muvatta'ı ve İmâm Buhârî'nin Sahih'i arasındaki irtibata dikkat çeken bu çalışma, isnadlı hadis rivayetinin geçirdiği süreci anlamaya katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İmâm Mâlik • Muvatta' • Buhârî • el-Câmiu's-sahih • İrsâl • İttisâl • Mürsel • Mevsül • Isnad-metin analizi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Hadis Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0003-2711-7914>, rahile.yilmaz@marmara.edu.tr.

Giriş

İslamî ilimlerin erken dönemine ait eserler, müellifler, olaylar, kavramlar arasındaki ilişki odağı alınarak yapılan her çalışma, başta ilgili disiplinin literatürüne katkı sunması daha sonra da İslam ilim geleneğinin kendine has yapısını ortaya koyması yönüyle büyük bir önemi haizdir. Bu bağlamda çağdaş dönemde giderek daha fazla çalışmaya konu edilen fıkıh ve hadis tarihinin ilk yüzyılları, İmâm Mâlik'in *Muvatta'*ını pek çok konu bağlamında tartışmaların odağına yerleştirmiştir. Yine aynı şekilde sistematik hadis rivayetinin kitap olarak zirvesi kabul edilen İmâm Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'i de başta kendisinden önceki ilmî mirası ihtiva etmesi, daha sonra da kendisinden sonraki telifi; yöntem, kaynak, içerik cihetiyle büyük ölçüde etkileyen bir eser olarak çalışılmaya değerdir. Her iki eserin pek çok açıdan tetkik edilmeyi gerektirdiği ortada olsa da ne yazık ki Türkçe literatür başta olmak üzere diğer dillerde de bu iki kitaba beraberce tahsis edilen herhangi çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu sebeple biz, bu çalışmamızda isnadın gelişimi ve sistematik kullanımı ile doğrudan ilişkili ve aynı zamanda hadis rivayet tarihi açısından önemli bir konu olan irsâl-ittisâl mevzusunu, *Muvatta'* ile *el-Câmiu's-sahîh* çerçevesinde ele almayı planlayarak işaret ettiğimiz ilişkiyi mürsel hadisler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktayız. Bu amacı gerçekleştirmek üzere iki rivayetin ayrıntılı isnad-metin analizi yapılacaktır. İsnâd-metin analizi; bir hadisin rivâyet süreci/tarihi, lafız farklılıkları ve râviler arasındaki ilişki konusunda temin ettiği bilgi ve râvilerle metinler arasındaki uyum neticesinde isnâdların çoğu durumda gerçek rivâyet sürecini yansıttığını göstermesi bakımından ehemmiyete sahiptir. Ayrıca rivâyetin aynı isnâdından hareketle çalışmamızı sürdürmemiz de irsâl-ittisâl vakasını tespit etmeyi mümkün kılması sebebiyle önem arz etmektedir.

Çalışmamızda isnâdın menşei ve sistematik şekilde kullanımı bağlamında irsâl-ittisâl meselesi ile bu konudaki tartışmaların mahiyetini daha objektif ve ilmî bir zeminde anlamaya imkân sağlayacağı düşünülerek öncelikle *Muvatta'* ile Buhârî'nin *Sahîh*'inin ilişkisine dair kısa bir değerlendirmede bulunulacak, ardından her iki kitapta yer alan mürsel rivayetler hakkında bilgi verilecektir. *Muvatta'*da mürsel isnadla zikredilen hadislerin Buhârî'nin *Sahîh*'inde hangi isnadla tahrîc edildiğini tespit etmeye çalışan bu makalede *Muvatta'*da mürsel nakledilip Buhârî'nin *Sahîh*'inde de mürsel senedle yer alan rivayetleri temsil etmek üzere bir örnek seçilerek onun isnad-metin analizi yapılacaktır. Ardından *Muvatta'*da mürsel nakledilip Buhârî'nin *Sahîh*'inde mevsûl senedle zikredilen hadislerle örnek olması açısından seçilen bir hadisin analizine yer verilecektir.

Hadis tarihindeki pek çok meseleye ışık tutan hadis literatürü, çeşitli kavramların ve tartışmaların izini de sürmeyi sağlayacak mahiyettedir. İsnâdın gelişimini ve sistematik kullanımını hadis literatürü üzerinden tetkik etmeye çalışan her araştırmacı, hicrî ikinci yüzyılda isnâdlı hadis rivayetinin nihai haline kavuşmadığı bilgisine sahiptir. Bu sebeple sadece *Muvatta'* değil, erken dönemde telif edilen musannef türü eserlerin büyük bir kısmı,

senedi muttasıl olmayan haberler ihtiva etmektedirler.¹ Ancak hicri üçüncü asra gelindiğinde mürsel hadislerin delil değeri muttasıl isnada sahip olan hadislerle eşit düzeyde görülmemesi ve tek başına ihticâc açısından kullanılamayacağı şeklindeki yaygın kanaat sebebiyle bu dönem eserlerinde daha ziyade mevsûl rivayetler tercih edilmeye başlanmıştır.² Şifahi rivayetin kendi yapısı gereği hadis nakliyle ilgili olmak üzere ortaya çıkan bu durumun her zaman geçerli olmadığını, hatta erken döneme ait telifatta mevsûl senede sahip rivayetlerin ve yine aynı şekilde geç dönem tasnifâtında da mürsel isnada sahip hadislerin varlığı bilinmektedir. Ayrıca İmâm Mâlik gibi bazı müdevvinlerin bir hadisi bazen irsâl bazen isnâd etmek suretiyle naklettikleri³ veya farklı ravilerin aynı hadisi bazen mürsel bazen mevsûl naklettikleri bilinmektedir. Ricâl, tabakat, ilel, usûl kitaplarında ele alınan bu durumun rivayet kitaplarında da mevcut olduğu bir vakadır.

Bir hadisin hem mürsel hem de mevsûl tarike sahip olmasını, ilgili hadisin uydurulduğuna dair bir delil şeklinde kabul eden oryantalist araştırmacılara göre söz konusu mevsûl varyant, sonradan bir ekleme yapılmak suretiyle oluşturulmuştur. Batıdaki hadis araştırmalarına isnadları kullanmak suretiyle yön veren oryantalist Joseph Schacht (ö. 1969), *Muvatta*'da yer alan mürsel isnadlı rivayetlerin *Kütüb-i sitte* gibi daha geç dönem kaynaklarında muttasıl senedlerle yer almasını, söz konusu isnâdların daha sonra uydurulduğu konusunda bir delil şeklinde kabul etmektedir.⁴ Sözlü rivayetin doğası gereği ortaya çıkan ve sistematik hadis naklinin sonucu kabul edilebilecek bu durumu *Muvatta*' gibi çokça mürsel rivayet ihtiva eden bir eser ve Buhârî'nin *Sahih*'i gibi sistematik hadis rivayetinin en iyi örneği sayılan bir kitap bağlamında incelemek, başta ilgili kitaplar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak daha sonra da rivayet tarihi ile oryantalistlerin isnad hakkındaki iddialarını tetkik etmeye fırsat sağlaması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu bağlamda her iki kitapta yer alan mürsel rivayetlere kısaca değinildikten sonra özellikle *Muvatta*'ın mürsel rivayetlerinden Buhârî'nin *Sahih*'inde mevsûl senedle yer alan rivayetler analiz edilecektir.

İrsâl-ittisâl konusunun izlerini *Muvatta*' ve Buhârî'nin *Sahih*'i özelinde sürmeyi amaçlayan bu makalede isnâd-metin analizine tabi tutulan hadisler, şu aşamalar neticesinde seçilmiştir: *Muvatta*'ın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) nüshasında bulunan mürsel rivayetlerin senedleri esas alınarak öncelikle *Muvatta*'ın diğer nüshaları, *Muvatta*' ile aynı yüzyılda kaleme alınan çalışmalar ve temel hadis kitapları çerçevesinde tahrirleri yapıldı. Ardından ilgili mürsel hadislerin Buhârî'nin *Sahih*'inde gerek irsâl gerek mevsûl tarikle yer alıp almadığı tespit edilmeye çalışıldı. Tarif edilen bu aşamaların neticesinde on rivayetin⁵

¹ Erul, Bünyamin, "Hicri II. Asırda Rivâyet Üslûbu (I)-Rivâyet Açısından Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153) el-Câmi'i", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLIII/1, 2002, s. 57.

² Bu duruma erken dönemden itibaren dikkat çekildiğini görmek mümkündür: "Mürsel hadislere gelince, onlarla geçmişte Süfyan es-Sevrî [ö. 161/778], Mâlik b. Enes ve Evzâ'î [ö. 157/774] gibi bazı alimler ihticâc ederdi. Nihayet Şâfi'î geldi, mürsel hadisleri tenkit etti. Ahmed b. Hanbel ve diğerleri de bu hususta Şâfi'î'ye tabi oldu. Mürsel dışında müsned bir hadis bulunmadığı zaman mürsel ile ihticâc olunur, (ancak) mürsel hadis müsned kadar kuvvetli değildir". Bk. Ebû Dâvûd, Risâletü Ebi Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenihî, s. 24-25.

³ İbn Hibbân, 'İlelül-ahbâr, s. 194.

⁴ Schacht, Origins, s. 163-175.

⁵ *Muvatta*'da mürsel zikredilip Buhârî'nin *Sahih*'inde mevsûl varyantla yer alan rivayetlerden bazıları için bk.

Sahih'te mevsül senedle yer aldığı belirlendi. Söz konusu on rivayetin tamamını isnâd-metin analizine tabi tutarak tahlil etmek bir makalenin hacmini aşacağı için çalışmamızın ana omurgasını teşkil eden irsâl-ittisâl konusunu ele almayı mümkün kılacak rivayetlerden hareketle incelemeyi sürdürmek daha uygun görüldü. Bu sebeple öncelikle *Muvatta*'da mürsel isnadla nakledilen rivayetlerden Buhârî'nin *Sahih*'inde mürsel isnadla yer alan bir hadisin,⁶ ardından *Muvatta*'da irsâl edilmek suretiyle nakledilip *Sahih*'te mevsül rivayet edilen bir hadisin⁷ isnâd-metin analizi yapılacaktır. Ayrıntılı isnâd-metin analizine tabi tutulan bu iki rivayetin tahliline geçmeden önce *Muvatta*' ve Buhârî'nin *Sahih*'inin ilişkisine dair bazı temel noktalara temas edilecektir.

I. Mâlik'in *Muvatta*'ı ile Buhârî'nin *Sahih*'inin İlişkisine Dair

İmâm Buhârî'nin kendisinden önce tasnif edilen eserlerden istifade ettiği konusunda hem yapılan çalışmalar⁸ hem de bu eserlerle olan ilişkisini ortaya koyacak mahiyetteki incelemeler elimizde mevcuttur. Hatta bu ilişkiyi biraz daha ileriye taşıyarak 'Buhârî'nin bâb tasnifi konusunda *Muvatta*'ı geliştirdiği',⁹ 'Buhârî'nin merfû rivayetler bağlamında *Muvatta*'ı geliştirdiğini' iddia eden araştırmacılar vardır.¹⁰ Fuat Sezgin (ö. 2018) gibi bu ilişki üzerinden önemli iddialarda bulunan araştırmacıların olduğunu da söylemek mümkündür.¹¹ Mesela Sezgin, aşağıda yer alan ifadeleriyle, Buhârî'nin bizzat bazı bâbları, altında yer alan hadislerle birlikte *Sahih*'e aldığını iddia etmektedir. O, bu iddiasını şu sözlerle ortaya koymaktadır:

Muvatta'dan alınmış olan hadisler arasında böyle bir münasebeti ifade eden misallerden birkaçını ayırarak gözden geçirelim. (...) bunların en bariz misallerinden olmak üzere *Muvatta*'daki "Kusûf" bâbını teşkil eden dört hadisin aynı faslın bâbları içine alınmış olması bu kabildendir (...)¹²

Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan Mâlik rivayetleri de araştırmacıların ilgilendikleri bir konu olmuştur. Bu bağlamda Sezgin'in tespitine göre *Sahih*'teki 591 tane Mâlik rivayetinden 296 tanesi *Muvatta*'da bulunurken,¹³ Buhârî ve nüshaları üzerine araştırmalar yapan Ali

Muvatta', en-Nidâ li's-salât, 448; *Muvatta*', Kitâbu'l-Câmi', 3676; *Muvatta*', Kasâme, 3276; *Muvatta*', Vukûtu's-salât, 209; *Muvatta*', Şüfa, 2633.

⁶ *Muvatta*', Ukûl, 7'de mürsel isnadla yer alan hadis, Buhârî, Tıb, 46'da da mürsel senedle zikredilmektedir.

⁷ *Muvatta*', Şüfa, 2633'te isnadla yer alan hadis, Buhârî, Buyû', 96 (iki ayrı hadis); Şüfa, 1; Şerike, 8, 9; Hiyel, 14'te mevsül olarak nakledilmiştir.

⁸ Sezgin, Fuad, Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, s. 111; Albayrak, Ali, "Fuad Sezgin'in Buhârî'nin Kaynakları Kitabı Üzerine Değerlendirmeler", s. 57; Albayrak, Ali, Buhârî'nin Kaynakları ve Fuad Sezgin, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), s. 21, 23.

⁹ Albayrak, Ali, Buhârî'nin Kaynakları ve Fuad Sezgin, s. 55. Albayrak, Mâlik'in *Muvatta*'ını bâb tasnifinin gelişmiş ve ayrıntılı bir örneği olarak görmemektedir. Ona göre *Muvatta*', orta seviyede bir örneğe tekabül etmektedir. Bk. Albayrak, Ali, Buhârî'nin Kaynakları ve Fuad Sezgin, s. 58-59.

¹⁰ Albayrak, "Fuad Sezgin'in Buhârî'nin Kaynakları Kitabı Üzerine Değerlendirmeler", s. 60.

¹¹ Sprenger, Alois, "On the Origin and Progress of Writing Down Historical Facts Among the Muslims", Journal of the Asiatic Society of Bengal, Calcutta: S.I., 1857.

Abbott, Nabia, Studies in Arabic Literary Papyri II: Qur'anic Commentary and Tradition, The University of Chicago Press, Chicago, 1967.

Abbott, Nabia, "Hadith Literature-II: Collection and Transmission of Hadith", Arabic Literature to the End of the Umayyad Period, Cambridge, 1983.

Schoeler, Gregor, The Oral and the Written in Early Islam, edited: James E. Montgomery, translated by Uwe Vagelpohl, Routledge Studies in Middle Eastern Literatures, London and New York, 2006.

¹² Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, s. 111.

¹³ Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, s. 315-326.

Albayrak'a göre ise tekrarları da dâhil sadece 62 (tekrarsız: 47) tanesi *Muvatta*'da yoktur.¹⁴

Yukarıda dikkat çekilen bu ilişki, çalışmamızda sadece *Muvatta*'da mürsel isnadla yer alan rivâyetlerin Buhârî'nin *Sahih*'inde nasıl yer aldığı üzerinden ortaya konulacaktır. Bu sebeple öncelikle her iki kitapta yer alan mürsel rivayetler ve sayıları hakkında bilgi verilecek, ardından irsâl-ittisâl konusunu ele almayı mümkün kılan ve her iki kitapta yer aldığı tespit edilen iki rivayetin isnad-metin analizi yapılacaktır.

II. Muvatta'daki Mürsel Rivayetler

İmâm Mâlik'in yaşadığı zaman diliminde ve öncesindeki dönemde mürsel isnada sahip rivayetler, ilgili oldukları konularda dinî birer delil mahiyetinde kullanılıyordu. Bu sebeple *Muvatta*' ve ilgili dönemde telif edilen musannef türü eserler, senedi muttasıl olmayan haberleri ihtiva etmektedirler. *Muvatta*'da 600'ü mevsûl ve 222'si mürsel isnadla nakledilen toplam 822 merfû, 613 mevkuf, 285 maktû rivayet yer almaktadır.¹⁵ Fakat bizim tespit ettiğimiz sayı, *Muvatta*'da 163 mürsel hadis bulunduğu yönündedir.¹⁶ İmâm Mâlik'in irsâl etmek suretiyle naklettiği hadisler ile ilgili olmak üzere hadis tarihinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu bağlamda İbn 'Abdilberr (ö. 463/1071) "İmâm Mâlik'e ve Mâlikiler'den bir gruba göre sikanın mürseli, müsned hadis gibi hücedir ve amel etmeyi gerektirir"¹⁷ şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır.

Muvatta'ın mürsel rivâyetlerinden bazıları, bizzat İmâm Mâlik tarafından yine kitabında ittisâl edilmek suretiyle nakledilmiştir. Hatta bir nüshada mürsel nakledilen bir rivâyetin başka bir *Muvatta*' nüshasında muttasıl isnadla zikredildiğini görmek mümkündür.¹⁸ Bu bağlamda Mâlik'in aynı hadisi bazen irsâl, bazen isnad etmek suretiyle naklettiğini, hatta Ebû Hâtim (ö. 277/890) gibi alimlerin "Bu durum, Mâlik'in âdetindedir"¹⁹ şeklinde değerlendirmeleri aktarılmaktadır.

İmâm Şâfi'î'den (ö. 204/820) sonra ve hicrî üçüncü yüzyılda irsâl edilmek suretiyle nakledilen hadisler ilgili oldukları konularda ihticâc bakımından muttasıl senede sahip hadislerle aynı seviyede görülmediği gibi irsâl edilmek suretiyle nakledilen rivayetlerin tek başına delil teşkil etmediği de düşünülmüştür.²⁰ Bu sebeple isnadında inkıtân vaki olduğu mürsel, munkatı', mu'dal, mu'allak ve belâğ türü rivâyetler, ehl-i hadis uleması açısından zayıf hadis kategorisinde değerlendirilerek geç dönemde telif edilen eserlerde daha az tercih

¹⁴ Albayrak, "Fuad Sezgin'in Buhârî'nin Kaynakları Kitabı Üzerine Değerlendirmeler", s. 65.

Albayrak'ın yaptığı sayıma göre Buhârî'nin Sahih'inde İmâm Mâlik'ten gelen toplam 643 hadis vardır. Ancak ona göre mükerrer rivayetler çıkarıldığında bu sayı, 362 olduğu gibi kimi zaman tek bir rivayette İmâm Mâlik'in birden fazla hocasının yer aldığı göz önünde bulundurulursa bu sayı 446 adet mükerrersiz sened ile sonuçlanmaktadır.

Bk. Albayrak, "Fuad Sezgin'in Buhârî'nin Kaynakları Kitabı Üzerine Değerlendirmeler", s. 65, 34 dn.

¹⁵ Bu rakamlar İmâm Süyûtî'ye (ö. 911/1505) aittir. Bk. Süyûtî, *Tenvîru'l-havâlik*, I, 9.

¹⁶ Bizim esas aldığımız nüsha *Muvatta*'ın Yahyâ b. Yahyâ rivayetidir. Ayrıca Gâfîkî'nin (ö. 381/991) tespiti de bu rakama yakındır. Zürkânî, *Şerhu'l-Muvatta*', I, 12.

Mâlik'in belâğ rivâyetlerini bir çeşit muallak rivayet olarak kabul eden Albayrak'ın tespitleri için bk. Albayrak, *Buhârî'nin Kaynakları ve Fuad Sezgin*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), s. 100.

¹⁷ İbn 'Abdilber, *Temhîd*, I, 3.

¹⁸ *Muvatta*', el-Câmi', 3574.

¹⁹ İbn Hibbân, *İlelül-ahbâr*, s. 194.

²⁰ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fi vaşfi Sünenihî*, s. 24-25.

edilmiştir. Söz konusu tercihin daha yaygın bir şekilde görüldüğü dönemde telif edilen eserleri ve bu musannefatta tahrîc edilen rivayetleri tahlil ederken, o döneme hakim olan uygulamayı dikkate almakta fayda vardır. Aksi takdirde isnadı mevsûl olmayan her hadisi zayıf kategorisinde değerlendirmek hem genellemeci hem de yanıltıcı bir sonuca götürecektir. Ayrıca bu genellemeci yaklaşım *Muvatta'* gibi bir eserde yer alan bazı mürsel rivayetlerin, Buhârî'nin *Sahîh'i* ve diğer temel kaynaklarında kimi zaman aynı mürsel isnadla, kimi zaman farklı bir mürsel isnadla, kimi zaman bizzat sahâbî adının zikredildiği mevsûl bir tarik veya daha farklı bir muttasıl senedle karşımıza çıkmasını açıklayamamaktadır.

III. Buhârî'nin *Sahîh'*inde Yer Alan Mürsel Rivayetler

Tasnif döneminin sistematik eserlerinden en önemlisi olmasının yanı sıra sıhhat, yöntem, bâblandırma bakımından da zirve kitap kabul edilen Buhârî'nin *Sahîh'i* özellikle içerdiği rivayetler itibariyle pek çok çalışmaya konu edilmiştir. *Sahîh'te* yer alan muttasıl rivayetlerin sayısı hakkında daha ziyade İbnü's-Salâh'tan (ö. 643/1245) nakledilen görüşe atıfta bulunularak ta'likler arasında yer alan merfû rivayetler de dikkate alınarak mükerrersiz mevsûl rivayetlerin sayısının 2761 olduğu belirtilmiştir.²¹ *Sahîh'te* yer alan munkatı hadis çeşitlerinden muallakın sayısı²² ve Buhârî'nin kitabında bunlara niye yer verdiği hakkında hadis tarihi boyunca uzun açıklamalar yapılmıştır. Ancak ne var ki isnadında inkıtanın olması sebebiyle zayıf hadis çeşitlerinden kabul edilen mürsel rivayetlerin *Sahîh'te* yer alması, bunların sayısı ve müellifin bunları neden kitabına aldığı hakkında yeterli açıklamaya rastlanmamıştır. Bu eksiği gidermek üzere Avvâd Hüseyin Halef tarafından yapılan ve *Merâsîlu Sahîhi'l-Buhârî* adını taşıyan çalışmada *el-Câmiu's-sahîh'te* yer alan mürsel rivayetlere ve bunların sayısına dair önemli açıklamalar bulunmaktadır. İlgili eserde yer alan bilgiler doğrultusunda *el-Câmiu's-sahîh'te* zikredilen mürsel rivayetler hakkında şöyle bir tasnif yapmak mümkün:

Buhârî'nin *Sahîh'*inde mükerrerleriyle birlikte toplam 84; mükerrersiz 75 tane mürsel rivayet mevcuttur.²³ Bu tekrar edilen mürsel rivayetlerin sayısı ise 19'dur. *Sahîh'te* yer alan mürsel rivayetleri iki kısma ayırmak mümkündür: Birinci kısım, sahabe mürseli;²⁴ ikinci kısım ise hadis usûlündeki yerleşik anlamıyla tâbiîn mürseli. Birinci gruba dahil olan rivayet sayısı 2 iken, ikinci gruba dahil olan tâbiîn mürseli sayısı daha fazla olup²⁵ incelenmeye ve tetkik edilmeye değerdir. Bu tâbiîn mürsellerini de kendi içinde beş gruba ayırmak mümkün:

1. Buhârî'nin bâb başlıklarında zikrettiği mürsel rivayetler,²⁶

²¹ İbnü's-Salâh'a göre kitapta tekrarlarıyla beraber 7275 rivayet yer almaktadır. Ayrıca mükerrersiz hadisler toplam 4000 olup, bunlar arasında mevsul isnadla nakledilenlerin sayısı ise 2602'dir. Bk. Kandemir, Yaşar, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 114.

²² İbn Hacer'e göre eserde 1341 muallak hadis vardır. Bk. Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 114.

²³ Avvâd Hüseyin Halef, "Merâsîlu Sahîhi'l-Buhârî", s. 346. Yukarıda yer verdiğimiz tasnif ve sayılar, Avvâd Hüseyin Halef'e aittir.

²⁴ Buhârî, Hac, 107; Tefsir, (Kehf, 3).

²⁵ Avvâd Hüseyin Halef, "Merâsîlu Sahîhi'l-Buhârî", s. 346.

²⁶ Buhârî, Hac, 69; Savm, 32; Cizye, 14.

2. *Sahîh*'in ana rivayetlerinde mevsûl senedle yer alan mürsel rivayetler. Bunlar da kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır:
  - a. *Sahîh*'te hem mevsûl hem mürsel senedle yer aldığı halde Buhârî'nin mevsûl varyantını tercih ettiği rivayetler,²⁷
  - b. Buhârî'nin başka bir yerde mevsûl olarak zikrettiği mürsel rivayetler,²⁸
  - c. *Sahîh*'ten başka bir yerde mevsûl olarak zikredilen mürsel hadisler,²⁹
3. Muttasıl isnadı tespit edilemeyen; ancak başka rivayetlerin varlığından hareketle mevsûl olduğuna hamledilen mürsel rivayetler,³⁰
4. Bizzat Buhârî'nin muttasıl varyantına yer verdiği mürsel rivayetler,³¹
5. Mevsûl varyantı *Sahîh*'in dışında bulunan mürsel rivayetler. Bunlar da kendi içinde ikiye ayrılmaktadır:
  - a. İsnadının tamamıyla *Sahîh*'in dışında mevsûl tespit edilebilen mürsel rivayetler,³²
  - b. İsnadının bir kısmıyla *Sahîh*'in dışında mevsûl tespit edilebilen mürsel rivayetler.³³

IV. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Mürsel Rivayete Yer Vermesi

Sahîh'te yer alan mutâbi' hadislere tahsis edilen bir çalışmada esasında "Buhârî'nin ihticâc için asıl konumda verdiği hadisin, mürsel mi yoksa mevsûl mu olduğu hususunda muhaddisler arasında ihtilaf bulunması halinde, onun hadisin mevsûl tarihinin subutu bakımından daha güçlü ve ihticâc için daha uygun olduğunu ispat etmek için" mütâbaat kullandığı ifade edilmektedir.³⁴ Bu bağlamda aşağıda yer alan hadis, Buhârî'nin bu yöntemini uygun bir şekilde ortaya koymaktadır:

حدثنا محمد بن عبيد الله حدثنا أسامة بن حفص المدني عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة رضي الله عنها : أن قوما قالوا للنبي صلى الله عليه و سلم إن قوما يأتوننا باللحم لا ندري أذكر اسم الله عليه أم لا ؟ فقال (سمو عليه أتم وكلوه) . قالت وكانوا حديثي عهد بالكفر تابعه علي عن الدراوردي . وتابعه أبو خالد والطفاوي

"Muhammed b. 'Ubeydullah (ö. 116) > Üsâme b. Hafs el-Medenî (ö. ?)³⁵ > Hişâm b. 'Urve

²⁷ Buhârî, Ezan, 46; Hac, 6; Müsâkat, 11; Humus, 11; Tefsir, (Necm, 4); Nikah, 43; Talak, 12; Libas 63; Edeb, 108.

²⁸ Buhârî, Salât, 70; Zekât, 1; Hac, 41; Umre, 3; İtikâf, 11.

²⁹ Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr, 3; Meğâzi, 38 (4203, 4239, 4291, 4313).

³⁰ Buhârî, İlim, 7; Salât, 22; Meğâzi, 35; Meğâzi, 48; Nikah, 11; Talak, 12.

³¹ Buhârî, Vudû, 4; Hac, 106; İtk, 13; Hibe, 10; Hibe, 24; Şurût, 1; Meğâzi, 35 (4158, 4179, 4181, 4319); Ahkâm, 26.

³² Buhârî, Cihad, 76.

³³ Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr, 25.

³⁴ Şahyar, Ataullah, "Sahîhu'l-Buhârî'de Mutâbi' Hadisler ve Mutâba'atın Amaçları", s. 74.

³⁵ Sekizinci tabakadan olup etbau't-tâbiinin orta tabakasındandır.

[ö. 146/763] > babası [‘Urve b. Zübeyr (ö. 94/713)] > Aişe [ö. 58/678] tarihiyle nakledildiğine göre bir grup kişi Resulullah’a (s.a) gelerek ‘İnsanlar bize et getiriyorlar, biz o et [kesilirken] Allah’ın adının zikredilip zikredilmediğini bilmiyoruz’ diye sordular. Resulullah (s.a) da ‘Siz besmele cekin ve yiyin’ diye cevap verdi. Hz. Aişe ‘Onlar daha yeni Müslüman olmuşlardı’ dedi. (Buhârî’nin hocası olan) Ali (b. Abdullah el-Medîni), ed-Derâverdi (Abdülaziz b. Muhammed)’den (o da Hişâm b. Urve’den) rivayet ederek (Üsâme b. Hafs el-Medenî’ye) mütâbaat etmiştir. (Ayrıca) Ebû Hâlid ve et-Tufâvî de Hişâm b. ‘Urve’den rivayet ederek (Üsâme b. Hafs el-Medenî’ye) mütâbaat etmiştir.”³⁶

Buhârî’nin bu mütâbaattaki asıl amacı -İbn Hacer’in (ö. 852/1449) de belirttiği üzere³⁷- söz konusu rivayetin mevsûl mu yoksa mürsel mi nakledildiği meselesini tartışmaktır. Çünkü ilgili rivayeti, İmâm Mâlik, Hişâm b. ‘Urve > babası > Resulullah (s.a) mürsel isnadıyla yani sahabe ravisinin ismi zikretmeden rivayet etmiştir. Söz konusu hadis, *Muvatta*’da şöyle yer almaktadır:³⁸

حدثني يحيى عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه انه قال: سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقيل له يا رسول الله ان ناسا من أهل البادية يأتوننا بلحمان ولا ندري هل سمو الله عليها أم لا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم سمو الله عليها ثم كلوها قال مالك وذلك في أول الإسلام

Esasında Buhârî, ilgili rivayetin daha fazla mevsûl tarikine yer vererek aynı zamanda Hz. Aişe ile ‘Urve b. Zübeyr arasındaki hoca-talebe ilişkisini yani Urve’nin bu hadisi Hz. Aişe’den dinlediği yönündeki ihtimali dikkate almıştır. Esasında bu ihtimal, Buhârî tarafından söz konusu rivayetin mevsûl nakledildiği ile ilgili önemli bir delil kabul edilmiş olmalıdır. Zira kendisi söz konusu rivayetin muttasıl varyantını tercih ederek onu kitabında tahrir etmiştir.

V. *Muvatta*’da Mürsel Nakledilip Buhârî’nin *Sahîh*’inde de Mürsel Senedle

Yer Alan Rivayetlere Bir Örnek

Muvatta’da mürsel nakledilip Buhârî’nin *Sahîh*’inde de mürsel senedle yer alan rivayetler mevcuttur. Hatta İmâm Müslim (ö. 261/875) ve diğer *Sünen* müelliflerinin mevsûl varyantını tercih ettikleri hadislerle rağmen Buhârî’nin bizzat İmâm Mâlik’in de isnadında yer aldığı mürsel tariki naklettiği hadisler de vardır. Bu duruma örnek mahiyetinde bir mürsel rivayete ve analizine aşağıda yer verilecektir.

Muvatta’da Mâlik > İbn Şihâb > Sa’id b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) > Rasûlullâh (s.a) mürsel isnadıyla nakledilen hadis,³⁹ Buhârî’nin *Sahîh*’inde İmâm Mâlik’in de isnadında yer

³⁶ Buhârî, Zebâih, 21.

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Fethu’l-bâri, IX, 634-635.

³⁸ *Muvatta*’, Zebâih, 21.

³⁹ *Muvatta*’, Ukûl, 7. *Muvatta*’da yer alan mürsel rivayet aşağıda verilmektedir:

وحدثني عن مالك عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى في الجبين يثقل في بطن أمه بغرة عبد أو وليدة فقال النبي صلى الله عليه وسلم ما لا شرب ولا أكل ولا نطق ولا استنجال ومثل ذلك بطل. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم « إنا هذا من إخوان الكهان ».

aldığı aynı mürsel tarik ile zikredilmiştir.⁴⁰ Söz konusu isnad, Buhârî'nin *Sahîh*'inde şöyle tahrir edilmiştir: Mâlik > İbn Şihâb > Sa'îd b. el-Müseyyeb > Rasûlullâh (s.a). Esasında İmâm Buhârî, ilgili rivayetin Kuteybe b. Said (ö. 240/855) > Mâlik > İbn Şihâb > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre (ö. 58/678) > Rasûlullâh (s.a) mevsûl varyantını da aynı bâb altında zikretmektedir. Böylece İmâm Buhârî'nin, aynı hadisin hem mevsûl hem mürsel tarikini kendi şartlarına uygun olmaları sebebiyle tahrir ettiğini söylemek mümkündür. Ancak yine de her iki kaynaktan mürsel tarikle nakledilen rivayetin -ravileri güvenilir olsa da- söz konusu hadisin irsâl sebebiyle zayıf olduğu belirtilmelidir.

Hadisin bütün tariklerinin yer aldığı isnad şemasında⁴¹ görüldüğü üzere rivâyetin mürsel tariklerinin tamamı İbn İshak (ö. 151/768), İbn Cüreyc el-Mekkî (ö. 150/767) ve İmâm Mâlik'ten gelmektedir. İbn İshak ve İbn Cüreyc'ten gelen mürsel tarikler birer tane iken İmâm Mâlik'ten gelenlerin sayısı ise on birdir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer verdiği mürsel isnad da İmâm Mâlik'ten gelen bu mürsel varyantlar arasında bulunmaktadır. İbn İshak ve İbn Cüreyc'ten gelen mürsel varyantların sadece *Musannefler*de yer aldığını; ancak İmâm Mâlik kanalıyla ulaşan mürsel tariklerin ise başta *Muvatta'* nüshaları olmak üzere Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'lerinde tahrir edildiği tespit edilmiştir. Hatta Beyhakî (ö. 458/1066) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi geç dönem alimlerinin de eserlerine ilgili hadisin mürsel varyantını aldıkları tespit edilmiştir. Bu tespitimiz, "mürsel varyantların sadece erken dönem kaynaklarında yer aldığı ve zamanla bunların yerini mevsûllerin aldığı" şeklindeki genellemeci ve ön yargılı ifade ile uyum arz etmemektedir. Ayrıca ilgili rivayetin mevsûl varyantının da Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'i gibi kitaplarda yer alması, söz konusu hadisin hem mevsûl hem mürsel tarikleriyle birlikte erken dönemden itibaren bilindiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, her hangi bir hadisin mevsûl varyantının mürsel varyant karşısında her zaman müracah olmadığını desteklemektedir.

İsnad şeması dikkatle incelendiğinde mürsel tariklerin büyük bir kısmının kendisinden geldiği İmâm Mâlik'in -Buhârî'de tahrir edilen mevsûl varyant dışında- söz konusu hadisi daha ziyade irsâl etmek suretiyle talebelerine aktarmıştır. Benzer durum, İmâm Mâlik'e hadisi nakleden İbn Şihâb'ta da görülmektedir. Zira İbn Şihâb da aynı hadisi bazen irsâl bazen de ittisal ederek talebelerine aktarmıştır. İsnad şeması çerçevesinde yapılan bu tespitler, başta tabakat-ricâl kitapları olmak üzere rivayet kitaplarına yansıyan "İbn Şihâb'ın mürselleri

⁴⁰ Buhârî, Tıb, 46.

Buhârî'de yer alan mürsel rivayet aşağıda verilmektedir:

وَعَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: كَيْفَ أُغْرِمُ مَا لَا أَكُلُ، وَلَا شَرِبَ، وَلَا نَطَقَ، وَلَا اسْتَهْلَى، وَمِثْلُ ذَلِكَ يُطَلُّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا هَذَا مِنْ إِخْوَانِ الْكُفَّانِ"

⁴¹ Bk. "EK-1"de yer alan isnad şeması.

Söz konusu rivâyete ait isnadların şema üzerinde görülmesi, ilgili hadisin analizini takip edebilmeyi mümkün kılmaktadır. Şemada rivâyetin diğer râvilerinin yanı sıra aynı zamanda onları eserlerinde nakleden müellifler de gösterilmektedir. Bu sebeple söz konusu şemadan makale boyunca istifade edilmelidir.

İsnad şemasına, incelenen hadisin İmâm Mâlik'in verdiği senedle yer aldığı bütün kaynaklar dahil edilmiştir. Rivayetin ulaşılabilen bütün mürsel ve -varsa- mevsûl varyantlarının bir araya getirildiği isnad şemasındaki renkler şu anlama gelmektedir: Kırmızı renkle belirtilen tarikler, hadise ait mürsel varyantları; mavi renkli olanlar, mevsûl tarikleri ve yeşil renkliler ise hem irsâl hem ittisâl edilmek suretiyle nakledilen varyantlardır. İsnad şeması, hadisin varyantlarına ait verilen bu bilgiler göz önünde bulundurularak takip edilmelidir.

zayıftır"⁴² veya "İmâm Mâlik'in irsâleri hüccettir"⁴³ şeklindeki prensiplerin somut uygulamalarını ortaya koymaktadır. Son olarak ilgili hadisin şemasında da görüldüğü üzere İbn Şihâb > Sa'îd b. el-Müseyyeb > Ebû Hüreyre (ö. 58/678) > Rasûlullâh (s.a) mevsûl senediyle de zikredilen varyant, daha fazla kaynakta yer almaktadır.

VI. *Muvatta'da Mürsel Nakledilip Buhârî'nin Sahîh'inde Mevsûl Senedle Yer Alan Rivayetler ve Bir Örnek Hadisin Analizi*

Âlimlerin büyük bir kısmı, *Muvatta'da* zikredilen mürsel hadislerin tamamının başka tariklerden muttasıl isnâda sahip olduğu, bundan dolayı bunların sahîh kabul edilmesi gerektiği kanaatindedirler.⁴⁴ Tespit edilebildiği kadarıyla⁴⁵ *Muvatta'da* irsâl edilmek suretiyle nakledildiği halde Buhârî'nin *Sahîh'inde* mevsûl senedle zikredilen rivayet sayısı toplam ondur Bu on rivayetten beşi 'Urve b. Zübeyr'den (ö. 94/713); biri Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den (ö. 100/718); biri Büşeyr b. Yesâr'dan (ö. 101?/719); biri İbn Şihâb'tan (ö. 124/742); biri Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den (ö. 143/760); biri Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten (ö. 94/713), biri de Ebû Seleme b. 'Abdirrahmân b. 'Avf'tan (ö. 94/712-13)⁴⁶ gelmektedir.

Yukarıda belirtilen rivayetler arasında makalemizin bu başlığı altında konu edilmek üzere Sa'îd b. el-Müseyyeb ve Ebû Seleme b. 'Abdirrahmân b. 'Avf'tan beraberce gelen bir mürsel hadis tercih edilmiştir.⁴⁷ Çalışmamızda bir önceki başlık altında yani *Muvatta'da* mürsel nakledilip Buhârî'nin *Sahîh'inde* de mürsel senedle yer alan rivayetlere örnek olması adına analiz edilen hadisin isnadı olan Mâlik > İbn Şihâb > Sa'îd b. el-Müseyyeb > Rasûlullâh (s.a) senedine tamamen benzer bir forma sahip olması da bu rivayetin tercihinde belirleyici bir sebeptir. Söz konusu hadis, bir önceki başlıkta yer alan rivayetle mukayese etme imkânı sunarken aynı zamanda ortak raviler üzerinden değerlendirme yapmayı da sağlamaktadır. Hadis metninin kısa bir içerik ihtiva etmesine rağmen isnâdının tahlil açısından uygun bir yapıya sahip olması, isnad-metin analizini mümkün kılmaktadır. Ayrıca söz konusu mürsel hadis, irsâl-ittisâl konusu başta olmak üzere hem klasik kaynaklarda hem de çağdaş hadis tartışmalarında isimlerine sıkça atıfta bulunulan Sa'îd b. el-Müseyyeb, İbn Şihâb ve İmâm Mâlik ile ilgili bazı temel konulara işaret etmeyi de sağlamaktadır. Bu bağlamda *Muvatta'da* Kitâbü's-Şüf'a'da 'Şüf'a Hakkının Bulunduğu Yerler' bâbının ilk hadisi olarak zikredilen bu mürsel rivayete ve onun mevsûl varyantlarına oryantalist Joseph Schacht tarafından da dikkat çekilmesi⁴⁸ bu rivayete uygunlaşmayı anlamlı hale getirmektedir.

⁴² Polat, Salahattin, "Mürsel", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mursel> (15.09.2021); Özkan, Halit, "Zühri", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zuhri> (15.09.2021).

⁴³ Polat, Salahattin, "Mürsel", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mursel> (15.09.2021).

⁴⁴ Smain Khalidi'ye göre *Muvatta'daki* müsned ve mevkûf hadislerin tamamı sahihtir. Hatta mürsel hadisler incelendiğinde bunların da sahîh olduğu görülecektir. Bk. Khalidi, Smain, İmâm Mâlik ve *Muvatta' Adli Eseri*, s. 146.

⁴⁵ Daha önce tarafımızdan yapılan çalışmada ulaştığımız bu tespitler için bk. Kızılkaya Yılmaz, Rahile, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2020, s. 274.

⁴⁶ *Muvatta'*, Şüf'a, 2633.

⁴⁷ Söz konusu hadisin isnad-metin analizi yapılırken daha önce tarafımızdan hazırlanan *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta' adlı* kitapta bu rivayet hakkında yer verilen bilgilerden istifade edilmiştir. Bkz. Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*, ss. 321-342.

⁴⁸ Schacht, *Origins*, s. 165-166. Schacht, *Origins'ında* bu rivayetin irsâl-ittisâliyle ilgili bir değerlendirmede

İmâm Mâlik (ö. 179/795) > Zührî (ö. 124/742) > İbn Müseyyeb (ö. 94/713) ve Ebû Seleme b. 'Abdirrahmân b. 'Avf (ö. 94/712-13) > Rasûlullâh (s.a) senediyle mürsel nakledilen rivayet,⁴⁹ hem irsâl hem de ittisâl edilmek suretiyle bazı kitaplarda tahrîc edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin tamamı, *Muvatta*'da yer aldığı gibi İbn Müseyyeb ve Ebû Seleme b. 'Abdirrahmân b. 'Avf'tan birlikte gelmektedir. Tetkik edilen mürsel hadisin Buhârî'nin *Sahih*'inde hangi isnadlarla ve nasıl yer aldığına bakmadan önce ilgili rivayetin Buhârî öncesi kaynaklarda zikredilip zikredilmediğini tespit etmekte fayda vardır. İlgili rivayetin *Muvatta*'ın üç farklı nüshası ile *Muvatta*'ın muâsir kaynakları sayılabilecek iki farklı müellifin eserinde hem mürsel hem mevsûl tarîklerle tahrîc edildiği⁵⁰ tespitlerimiz arasındadır.

İlgili rivayet, Buhârî tarafından kitabında altı farklı yerde⁵¹ mevsûl isnadlarla zikredilmiştir. Ancak söz konusu tarîklerde İmâm Mâlik'in ismi zikredilmemektedir. Bu altı rivayetin tamamı Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) > Zührî (ö. 124/742) > Ebû Seleme (ö. 94/712-13) > Câbir (ö. 78/697) > Rasûlullâh (s.a) isnadıyla gelmektedir. Ayrıca bu altı rivayetin senedlerini gruplandırmak da mümkündür:

- Mahmûd > 'Abdürrezzâk > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a),
- Muhammed b. Mahbûb > 'Abdülvâhid > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a),
- Müsedded > 'Abdülvâhid > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a),
- 'Abdullâh b. Muhammed > Hişâm b. Yûsuf > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a),
- Müsedded > 'Abdülvâhid > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a),
- 'Abdullâh b. Muhammed > Hişâm b. Yûsuf > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a).

bulunmakta ve şunları söylemektedir: "Muvatta', III, 172 ve Muvatta' Şeybânî, 364: Mâlik > Zührî > İbn Müseyyeb ve Ebû Seleme > Peygamber; bu hadis mürseldir. Şâfi'î (İhtilâfu'l-hadis, 258 vd) bu isnadın aynısına sahiptir; fakat o, bunu muttasıl isnadlarla da bilmektedir: Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Peygamber ve İbn Cureyc > Ebu'z-Zubeyr > Câbir > Peygamber. Şeybânî'nin Muvatta' nüshasının şerhine göre İbn Mâcişûn, Ebû Âsım Nebil ve İbn Vehb bu hadisi, Câbir yerine Ebû Hüreyre'ye sahip olan muttasıl isnadla vermektedirler ve söz konusu isnad Tahâvî'nin eserinde yer almaktadır (II, 265): Ebû Âsım Nebil > Mâlik > Zührî > İbn Müseyyeb ve Ebû Seleme > Ebû Hüreyre > Peygamber. Fakat Tahâvî'ye göre Mâlik'in Ka'nebi ve İbn Vehb de dahil en güvenilir ashâbı bunu mürsel isnadla rivayet etmişlerdir."

⁴⁹ Muvatta', Şüfa, 2633. Analizi yapılacak hadisin isnadı ve metni aşağıda yer almaktadır:

مَالِكُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَعَنْ أَبِي سَالَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالشُّعْبَةِ فِيمَا لَمْ يَتَّسَمِ بَيْنَ الشُّرَكَاءِ فَإِذَا وَقَعَتْ الْخُذُودُ بَيْنَهُمْ فَلَا شُعْبَةَ فِيهِ

Hadisin tercümesi şöyledir: "Mâlik, İbn Şihâb vasıtasıyla Sa'îd b. el-Müseyyeb ve Ebû Seleme b. 'Abdirrahmân b. 'Avf'ın şöyle dediğini nakletti: "Rasûlullâh (s.a) ortaklar arasında taksim edilemeyen müşterek mallarda şüfa hakkı olduğuna; ortaklar arasında sınırın bulunduğu yerlerde ise şüfa hakkı olmadığına hükmetti."

⁵⁰ Muvatta' (Ebû Mus'ab rivâyeti), Şüfa, 2371 (II, 269); Muvatta' (Şeybânî rivâyeti), el-İtâk, 855; Şâfi'î, Müsnedü'l-İmâm eş-Şâfi'î, s. 181; Şâfi'î, Müsnedü's-Şâfi'î Tertibu's-Sencer, III, 222; Şâfi'î, Müsnedü'l-İmâmî's-Şâfi'î Tertibu's-Sindi, II, 164-165, 165; Şâfi'î, İhtilâfu'l-hadis, X, 211; Tayâlisî, Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî, III, 268.

⁵¹ Buhârî, Buyû', 96 (iki ayrı hadis); Şüfa, 1; Şerike, 8, 9; Hiyel, 14.

Yukarıdaki altı rivayetten iki tanesinin isnadı Buhârî tarafından Müsedded b. Müserhed el-Basrî (ö. 228/843) > Abdülvâhid b. Ziyâd (ö. 176/792) > Ma'mer (ö. 153/770) > Zührî (ö. 124/742) > Ebû Seleme (ö. 94/712-13) > Câbir (ö. 78/697) > Rasûlullâh (s.a);⁵² diğer iki tanesinin isnadı 'Abdullâh b. Muhammed (ö. 229/843) > Hişâm b. Yûsuf (ö. 197/812) > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a);⁵³ biri Muhammed b. Mahbûb (ö. 223/837) > 'Abdülvâhid b. Ziyâd (ö. 176/792) > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a);⁵⁴ biri de Mahmûd b. Ğaylân (ö. 239/853) > 'Abdürrezzâk (ö. 211/826-27) > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a)⁵⁵ isnadıyla tahrîc edilmiştir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan bu rivayetlerin tamamı, sahâbî Câbir b. Abdullah'tan (ö. 78/697), tâbiîn tabakasından Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan ve tebe-i tâbiünden de İbn Şihâb'tan gelmektedir. Yani Buhârî'deki mevsûl merfû rivayetler Zührî > Ebû Seleme > Câbir > Rasûlullâh (s.a) tarikiyle tahrîc edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin sıhhati bağlamında da şu değerlendirmeyi yapmak mümkün: İncelenen altı rivayetten sadece ta'lik edilmek suretiyle zikredilen iki rivayet⁵⁶ zayıftır.

Yukarıda Buhârî rivayetlerinin senedleriyle ilgili yapılan analizlerden sonra, şimdi de söz konusu hadislerin metinlerine yönelik değerlendirmeye yer verilecektir. Rivayetlere ait metinlerin tamamı, kavli hadis formunda olmayıp Rasûlullâh'ın (s.a) fiilini tasvir etmektedir. Yani Rasûlullâh'ın (s.a) "قال" ile başlayan bir sözünü ihtiva etmeyip, Hz. Peygamber'in (s.a) davranışını fiilî olarak tasvir eden birer fiilî hadis formuna sahiplerdir. Rivayetlerin işaret edilen bu müşterek yönü, esasında ilgili hadisin İmâm Malik tarafından *Muvatta*'da zikredilen mürsel rivayetin metniyle de uyum arz etmektedir. Buhârî'de tespit edilen hadis metinlerinin *Muvatta*'daki mürsel rivayet ile olan bu uyumu, yazılı rivayetin varlığına delalet etse de söz konusu rivayetlerin ihtiva ettiği ilave bazı unsurlar bulunduğunu da belirtmek gerekir. *Muvatta*'ın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi rivayeti dışındaki diğer nüshalarında ve diğer bazı erken dönem kaynaklarında tespit edemediğimiz; ancak Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan mevsûl hadislerin metnindeki "وَصُرِّفَتِ الطَّرِيقُ" ibaresi, dikkat çekilmesi gereken bir ifadedir. Buhârî metinlerinin müşterek bir şekilde ihtiva ettiği bu ilave ifade dışında *Muvatta*'da mürsel isnad ile zikredilen hadis ile Buhârî'de mevsûl varyantla tahrîc edilen rivayetler arasında anlama tealluk etmeyecek düzeyde bazı ufak farklılıklar tespit edilmiştir.

İsnad-metin analizi yapılan söz konusu mürsel rivayetin *Muvatta*'da yer alan varyantı çerçevesinde gerçekleştirilen tahrîc işlemi sonucunda şu değerlendirmeler yapılabilir: Söz konusu hadisin, elli bir kitapta nakledildiği tespit edilmiştir.⁵⁷ İster mevsûl ister mürsel olsun

⁵² Müsedded b. Müserhed el-Basrî (ö. 228/843) > Abdülvâhid b. Ziyâd (ö. 176/792) > Ma'mer (ö. 153/770) > Zührî (ö. 124/742) > Ebû Seleme (ö. 94/712-13) > Câbir (ö. 78/697) > Rasûlullâh (s.a). Bk. Buhârî, Şüfa, 1 ve Buhârî, Şerike, 9.

⁵³ Buhârî, Şüfa, 1; Buhârî, Şerike, 9.

⁵⁴ Buhârî, Büyü, 96.

⁵⁵ Buhârî, Büyü, 96.

⁵⁶ Buhârî, Büyü, 96.

⁵⁷ Bk. "EK-2"de yer alan isnad şeması.

rivayete ait bütün varyantların biraraya getirildiği isnad şemasının⁵⁸ ortaya koyduğu üzere hadis, İbn Şihâb'tan dağılmaktadır. Yine şemada görüldüğü üzere İbn Şihâb'tan rivayeti nakledenler arasında en fazla tarike sahip olan İmâm Mâlik'tir, hatta şemadaki isnadların büyük bir kısmı kendisinden gelmektedir. Mâlik'ten gelen hadislerin hem irsâl hem ittisâl edilmek suretiyle nakledilmesi konumuz açısından önem arz etmektedir. Ayrıca şema dikkatle incelendiğinde ilgili rivayetin İbn Şihâb, Ma'mer b. Râşid, İmâm Mâlik tarafından bazen vasledilerek bazen irsâl edilerek nakledildiği de görülecektir. Mâlik ve Ma'mer b. Râşid dışındaki diğer ravilerin söz konusu hadisi ya sadece mürsel varyantla ya da sadece muttasıl senedle naklettikleri görülmektedir. Hem İbn Şihâb'ın hem İmâm Mâlik'in söz konusu hadisi bazen irsâl ederek bazen vaslederek nakletmeleri, onlar için tenkidi gerektirecek bir cerh sebebi değildir.⁵⁹ Bu durum da hadis tarihinin erken dönemine ait veriler ve isnadın teşekkülüne dair bilgiler ile uyum arz etmektedir.

İsnad şemasındaki mürsel tarikler ve mevsûl varyantlar, sıhhat açısından kritik edildiğinde senedlerinde yer alan bazı ravilerin tenkide uğramaları sebebiyle bir kısmının zayıf olduğunu belirtmek gerekir. Ancak İmâm Tirmizî'nin muttasıl tarikler hakkındaki "sahih-hasen" değerlendirmesi,⁶⁰ *Muvatta*'da irsâl edilmek suretiyle tahrîc edilen hadisin, muttasıl varyantının İmâm Buhârî tarafından *Sahih*'inde tercih edilmesini de açıklamaktadır. Bütün bu değerlendirmeler, bir rivayetin mürsel varyanta sahip olmasının onun mevsûl tarihinin sıhhatine tesirde bulunmadığını; yine aynı şekilde bir rivayetin muttasıl isnada sahip olmasının da onun irsâl edilmek suretiyle nakledilen veçhine zarar vermediğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

İrsâl-ittisâl tartışmaları bağlamında kendilerine sıklıkla atıfta bulunulan erken dönem eserleriyle, hadisin altı çağı diye isimlendirilen hicrî üçüncü asır kitaplarının ve bu kitaplarda yer alan rivayetlerin farklı veçheleriyle mukayeseli bir şekilde tetkik edilmeleri, hadis ilmi başta olmak üzere İslamî ilimlerin tamamı için önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırmamızda, kaleme alındıkları dönemlerde bıraktıkları etkinin yanı sıra kendilerinden sonra oluşan literatürün neredeyse tamamına tesir eden İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ı ve İmâm Buhârî'nin *Sahih*'i irsâl-ittisâl bağlamında iki örnek rivayet üzerinden tetkik edilmeye çalışıldı. *Muvatta*'daki mürsel rivayetlerden birinin bizzat İmâm Mâlik'in yer aldığı isnadla yine mürsel olarak; birinin de mevsûl varyantla İmâm Buhârî tarafından kitabına alınmasına yoğunlaşan çalışmamız, etkisi çağları aşan Buhârî'nin *Sahih*'inin henüz çalışılmamış pekçok yönünün varlığına dikkat çekmektedir. *Muvatta*' gibi mürsel hadisleri muhtevî erken döneme ait bir eser ile Buhârî'nin *Sahih*'i gibi isnadın sistematik şekilde kullanıldığı dönemin müşahhas bir örneği kabul edilen kitabın -iki örnek rivayet bağlamında- mukayese edilmesi,

⁵⁸ Bk. "EK-2"de yer alan isnad şeması.

⁵⁹ İbn Balabân, 'Alâüddin 'Ali b. Balabân el-Fârisî, el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân, I-XVIII, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Müessesetür'r-Risâle, Beyrut, 1408/1988-1412/1991, XI, 590.

⁶⁰ Tirmizî, Ahkâm, 33.

irsâl ve ittisâlin anlaşılmasına katkı sunduğu gibi isnâda dayalı hadis tenkid sisteminin kendine has dinamiklerini anlamak için de bir yöntem sunmaktadır.

İsnadlı hadis rivayeti konusunda şüphelere sahip oryantalist araştırmacılar, bu şüphecî yaklaşımlarını daha da ileri götürerek hadis literatürünün tamamına teşmil etmişlerdir. Onların bu genellemeci tavrı, erken dönemde telif edilen eserlerde mevcut olan mürsel rivayetlerin, daha sonra telif edilen çalışmalarda mevsûl isnatlarla karşımıza çıkmasını açıklayamadığı gibi söz konusu rivayetlerin uydurulduğu yönünde de haksız iddiaya dönüşmektedir. ‘Mürsel hadisin mevsûl rivayetten önce geldiği’ şeklindeki bir kronolojiyi esas alan bu görüş, *Muvatta’* gibi erken dönemde kaleme alınan bir kitaptaki mürsel rivayetin, Buhârî’nin *Sahîh*’i gibi bir yüzyıl sonra telif edilen sistematik bir eserde de zikredilmesini açıklayamamaktadır. Hâlbuki bu makalede analiz edilen iki örnek rivayet, sistematik bir şekilde mürsellerden mevsûllere doğru gelişen bir sürecin yaşanmadığını ortaya koymaktadır. Hatta Buhârî tarafından kitabına alınan mürsel rivayet, kimi zaman mevsûl sened karşısında mürselin muraccâh kabul edildiğine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yine aynı şekilde sahîh olması halinde muttasıl isnadı bulunan mürsel bir rivayetin tercih edilmesinin de mümkün olabileceği örnek rivayet üzerinden ortaya koyulmuştur.

Kaynakça

- Albayrak, Ali, “Fuad Sezgin’in Buhârî’nin Kaynakları Kitabı Üzerine Değerlendirmeler”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2016, sayı: 26, s. 51-100.
- Albayrak, Ali, *Buhârî’nin Kaynakları ve Fuad Sezgin*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020).
- Avvâd Hüseyin Halef, “Merâsilü Sahîhi’l-Buhârî”, *Mecelletü’l-Buhûsu’l-Kânûniyye ve’l-İktisâdiyye*, Mısır, 2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ’îl, *el-Câmiu’s-sahîhu’l-müsned min hadîsi Rasûlillâh sallallâhu ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihi*, I-IX, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, I. Baskı, Dâru Tavki’n-necât, 1422.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenihî*, thk. Muhammed es-Sabbâğ, Beyrut, ts. (nşr. Daru’l-Arabiyye).
- Erul, Bünyamin, “Hicrî II. Asırda Rivâyet Üslûbu (I)-Rivâyet Açısından Ma’mer b. Râşid’in (ö. 153) el-Câmi’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII/1, 2002, s. 27-61.
- İbn ‘Abdîlberri, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvatta’ mine’l-meânî ve’l-esânîd*, Rabat, 1992.
- İbn Balabân, ‘Alâüddîn ‘Ali b. Balabân el-Fârisî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, I-XVIII, thk. Şu’ayb el-Arnâvût, Müessesetür’r-Risâle, Beyrut, 1408/1988-1412/1991.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ebu’l-Fadl Ahmed b. ‘Ali, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî ve Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut, 1379/1960.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Büstî, *İlelü'l-ahbâr ve ma'rifetü ruvâti'l-âsâr*, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1422/2001.
- İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvatta'* (Ebû Mus'ab Rivâyeti), thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Mahmûd Muhammed Halîl, I-II, 2. Baskı, Beyrut, 1418/1998.
- İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvatta'* (Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî Rivâyeti, Leknevî'nin *et-Ta'liku'l-mümecced'i* ile birlikte), thk. Takıyyüddîn en-Nedvî, I-III, Dâru'l-kalem, 1. Baskı, Dımaşk, 1413/1992.
- İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *Muvattaü'l-İmâm Mâlik*, thk. M. Mustafâ el-A'zamî, I-VIII, Müessesetü Zayed b. Sultân Âli Nehyân, Abu Dabi, 1425/2004.
- Kandemir, Yaşar, "el-Câmiu's-sahih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VII, 114-123.
- Khalidi, Smain, *İmâm Mâlik ve Muvatta' Adlı Eseri*, MÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.
- Özkan, Halit, "Zühri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zuhri> (15.09.2021).
- Polat, Salahattin, "Mürsel", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mursel> (15.09.2021).
- Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, The Clarendon Press, Oxford, 1975.
- Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Kitâbiyât, Ankara, 2000.
- Sprenger, Alois, "On the Origin and Progress of Writing Down Historical Facts Among the Musalmans," *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, Calcutta: S.I., 1857.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tenvîrü'l-havâlik şerh 'alâ Muvatta'i Mâlik*, (I-II), el-Mektebetü't-ticâriyye, Mısır, 1389/1969.
- Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs, "İhtilâfü'l-hadîs", *el-Ümm*, I-XI, thk. Rıf'at Fevzî 'Abdülmuttalib, X, Dârü'l-Vefâ, Mansure, 1422/2001.
- Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs, *Müsnedü'l-İmâm eş-Şâfiî*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.]
- Şahyar, Ataullah, "Sahihu'l-Buhârî'de Mutâbi' Hadisler ve Mutâba'atın Amaçları", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2014, cilt: XII, sayı: 1, s. 61-77.
- Tayâlisi, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisi*, I-IV, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Cize, 1419-1420/1999.
- Tirmizî, Ebû İ'sâ Muhammed b. İ'sâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr., I-V, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut, ts.
- Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Mâlik*, I-IV, Beyrut, ts.

The issue of Irsāl and Ittisāl in the Context of *Muwatta'* and *Sahīh of Bukhārī*

Abstract

Muwatta' of Imām Mālik (d. 179/795), which is an important work that contains mursal narrations and was compiled in the early period of hadīth, has been the subject of various studies by both Muslim and non-Muslim researchers in many aspects. Likewise, *Sahīh of Imām Bukhārī* (d. 256/870) is considered the pinnacle of the writings in the third century AH and has been studied and examined from many perspectives in the past and present. By discussing the relationship between *Muwatta'* and *Sahīh of Bukhārī* sometimes in separate works and sometimes under certain titles, it has been the subject of study the common aspects of both books, their narrators, similarities and differences between the narrations, and the common features-methods of their authors.

The period when *isnād* has started to be asked and its systematic use following this period and the general characteristic of the hadīth narration in the studies of the first centuries of history of hadīth are convenient topics to provide important information about the *isnād* transmission and the structure of the books belonging to the relevant period. For this reason, when the beginning and formation of *isnād* is investigated related to the issue of verbal and written transmission, it is seen that the narrations in *Muwatta'* and *al-Kutub al-sittah* are compared in terms of their *isnāds* in many studies written in the modern period, especially in the orientalist literature. In this context, various evaluations are made about the history of hadīth transmission by comparing the narrations in the early period works with the essential hadīth books, especially *Sahīh of Bukhārī* in terms of certain features.

This article aims to compare these two works, *Muwatta'* and *Sahīh of Bukhārī*, in terms of *irsāl-ittisāl* by focusing on the issue of "reporting a hadīth by mursal (lacking the mention of the companion transmitter) chain and transmitting the same hadīth with the *mawsūl* (uninterrupted) chain". The main goal in choosing *Muwatta'*, which includes a lot of mursal narrations and *Bukhārī's Sahīh* which best represents the period in which *isnād* was used systematically is to reveal the structure of hadīth narration with *isnād*. The aim in question is achieved by analyzing an *isnād* and *matn* analysis of two narrations selected from *Muwatta'* and *Sahīh of Bukhārī* in order to elucidate the issue of *irsāl-ittisāl*. In this context, firstly, one narration that was transmitted in *Muwatta'* with mursal chain which was also included in *Bukhārī's Sahīh* with mursal *isnād* has been analyzed, then a narration that was transmitted in *Muwatta'* with mursal chain and mentioned in *Bukhārī's Sahīh* with *mawsūl isnād* has been analyzed in detail. These *isnād* and *matn* analyzes made in the framework of two selected hadīths were carried out in the context of the issue of *irsāl-ittisāl* in order to reveal the formation process of *isnad*. In addition, this study, which draws attention to the connection between *Muwatta'* of Imām Mālik and *Sahīh of Imām Bukhārī*, which influenced almost all hadīth books published after them, contributes to understanding the process of hadīth transmission with *isnād*.

Keywords: Imām Mālik • *Muwatta'* • Imām Bukhārī • *al-Jāmi' al-sahīh* • *Irsāl* • *Ittisāl* • *Mursal* • *Mawsūl* • *Isnād* and *matn* analysis

